

נתקבלו במערכת

הגיוני משה. חידושים וביאורים בש"ס, בירורי גדרים ומושגים בהלכה, סוגיות יסודיות במסורת חכמים ובתושבע"פ. מאת משה בוצ'קו. ישיבת 'היכל אליהו' כוכב יעקב, ירושלים תשס"ו. שני כרכים (כ-800 עמ'). (02-9974924)

הגמ' במסכת מגילה (כט, א) קובעת ש'עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שייקבעו בארץ ישראל'. בין הנפלאות שראה דורנו מתקיימים מול עיניו היה גם קימום מוסדות תורה שחרבו ב'בבל', ושוב ופרחו בארץ ישראל; אולם לא רבים הם מוסדות התורה שברצון ראשיהם, רבניהם ותלמידיהם, ובהחלטה מודעת, החליטו לעזוב בבת אחת את הגולה המפנקת, ולקיים במודע את מצוות ישוב ארץ ישראל במובנה הפשוט ובמובנה הרוחני. ישיבת 'עץ חיים' בעיירה מונטרה שבשווייץ, שנוסדה ע"י רבי ירחמאל אליהו בוצ'קו זצ"ל, חניך ישיבות ליטא ובתי המוסר שלה, שימשה כמגדלור רוחני לכל יהודי מערב אירופה במשך עשרות שנים, עד שהחליט יורשו בראשות הישיבה, בנו הרב משה שליט"א, להעלותה כולה לארץ הקודש. ואכן, לאחר טילטולים וחבלי קליטה קבעה הישיבה את מקומה בישוב כוכב יעקב שמצפון לירושלים, כאשר בנו הרב שאול דוד שליט"א משמש לצד אביו כראש הישיבה, ולאחרונה הוטלה עליו גם משרת רב הישוב. ועתה מצא פנאי הרב משה לפרסם את חידושי בהלכה ובעיון, בעיקר מתוך שיעורים אותם מסר במשך שנות דור בישיבתו, כשהם מסודרים ומבוארים, דף אחרי דף, על פרקים רבים בתלמוד בבלי. מרגשים מאוד דבריו של הרב שאר ישוב כהן שליט"א רבה של חיפה, בנו של 'הרב הנזיר' זצ"ל שהיה חבר קרוב של הרב אליהו בוצ'קו זצ"ל, שמזכיר את שני הידיים שסערות הזמן נשאום והביאום מליטא לשווייץ, ושניהם זכו להעמיד תלמידים הרבה, כל אחד במקומו ובתחומו. הרש"י כהן מעיר על דבריו של המחבר בעמ' ח בדין הנחת תפילין למי שתעה במדבר: בתוך דבריו תמה המחבר על המ"ב שכתב שיש להניח תפילין במקרה זה גם בספק שבת, שכן אין 'אות' בשבת שבה מותר לאדם לעסוק לפרנסתו - שהרי העיסוק בפרנסה בשבת זו הוא רק לצורך פיקו"ל, וב'סתם' מלאכה אסור אותו אדם ככל ספק דאורייתא, לכן ה'אות' קיים; ועוד, שאין ה'אות' תלוי רק בו - אלא בחלות יום השבת, וכי יעלה על הדעת שמי שמחלל שבת יהיה חייב בהנחת תפילין? כך הקשה הר"מ בוצ'קו על המ"ב. משיב לו הרש"י כהן במכתבו שבראש הספר (עמ' 8-10), שכמו שלגבי שאלת קו התאריך רבו הפוסקים שקבעו שהשבת תלויה לא רק ב'יום' אלא גם באדם ובמקום, כך יתכן מאוד שצדק המ"ב שלא חלה קדושת שבת גמורה על מי שהולך במדבר ולא ברור לו כלל שנכנסה שבת, וקיימת רק תקנת חכמים שבאה למנוע את שיכחת שבת (הוא מקשר את זה ברמז לתורת היחסות של איינשטיין, על פיה יחסי האדם המקום והזמן אינם תמיד קבועים ועומדים). בתוך דבריו מעיד הרש"י כהן שבדיו הוה עובדא, שטס פעם בערב שבת מיפן לארה"ב, והורה לו הגרש"ז אורבך זצ"ל שכל עוד הוא באוויר, ולא הגיע אל מקום שבו מתקיים 'דין שבת' - הוא נמצא עדיין בגדר של 'זמן של חול', ורק כאשר יגיע לקהילה שבה ישבות מתהפך זמנו ל'זמן של שבת', עיי"ש (הדברים דומים לשיטתו של הגרמ"מ כשר זצ"ל בענין קו התאריך, ואכמ"ל). ראוייה שלשלת הזהב של ישיבת 'עץ חיים' מונטרה - 'היכל אליהו' כוכב יעקב לספר חשוב זה, ספר שמחבר בין עבר, הווה ועתיד, ומעיד על חיי תורה שנטע ה' בתוכנו. יה"ד שעוד ינוב הר"מ בוצ'קו בשיבה.

בינה לעיתים. עיון בהיסטוריה ובזהות יהודית. זאב סולטנוביץ'. כרך ראשון: מבראשית ועד חתימת המשנה ומרד בר כוכבא. כרך שני: מתקופת התלמוד ועד גירוש ספרד. עורך: אבינח ברנר. הוצאת מכון הר ברכה, תשס"ב-תשס"ה. (02-6528973)

אחת המלאכות הקשות בכתיבת היסטוריה היא בירור הבר מן התבן, ומציאת קנה-המידה הנכון בין האירועים הרבים שהתרחשו בזמן הנתון בו עוסק החיבור ההיסטורי הנכתב; קשה הדבר שבעתים כאשר מדובר על תקופה ארוכה וגדושה, וכאשר הכוונה היא, כפי שמבטאת כותרת המשנה של הספר, לא רק ללמוד היסטוריה – אלא לעיין בה ולחנך דרכה. שיעוריו של הרב סולטנוביץ' בשיבת 'הר ברכה' שבשומרון ובמקומות אחרים יוצאים מתוך מסגרת האירועים הכללית, העולמית, ועוסקים בעיקרו של דבר במהות הקיום היהודי בתוך מסגרת קשה, עוינת בדרך כלל, שחייבה את אבותינו להחזיק באמונתם ובערכיהם במסירות נפש ממש. דבריו שבעל פה הועלו ע"י תלמידים מקשיבים על הכתב, סוגנו ועובדו, והתוצאה מכובדת ומכבדת. כמה הערות קצרות לי על הכרך השני: בעמ' 25 תוארה (בקיצור כמובן, שהרי בכרך אחד נדחסו כ-1300 שנה!) דמותו המיוחדת במינה של יוליאנוס 'הכופר', הקיסר הרומאי שכמעט-כמעט גילגל ה' דרכו את בנייתו המחודשת של בית המקדש – ולא זכינו, אך לא מוזכרת שם הדעה, שיש לה סימוכין (אם כי לא ראיות) שהוא לא נהרג בקרב – אלא נרצח ע"י אחד מחייליו הנוצרים, ש'כפירת' קיסרו ואהדתו ליהודים לא היתה לרוחו. להבדיל – בעמ' 138 נזכר ר' יונה והרמב"ן ותוארו הקשרים ביניהם, אך לא נזכר הקשר המשפחתי – הם היו בני דודים ואף מחותנים. בעמ' 150 נכתב שר"ש הנגיד, אחד מענקי עם ישראל בכל הדורות, נקרא 'הנגיד' משום שהיה [בין השאר] שר המלחמה של המושל הספרדי; אך נראה לענ"ד שכמו ה'נגידים' האחרים בין יהודי ארצות המזרח, שנקראו כך מפני שהיו נגידים לעמם, ראשי הקהילה (כמו הנגידים מבית הרמב"ם המוזכרים שם בהמשך עמ' 166) – כך גם ר"ש הנגיד היה בין שאר תפקידי פטרונום של היהודים בממלכתו, ולכן כונה 'הנגיד'. ובענין הרמב"ם כמה הערות: א. אין ספק בכך שהרמב"ם הגיע לא"י ואף חשב לכתחילה להשתקע בה, והמשפט בענין זה (שם) לא ברור. ב. הרמב"ם אמנם פוסק לעיתים כמו הידושלמי בניגוד לבבלי – אך רק במקומות שהפסק בבבלי לא ברור או נתון במחלוקת. ג. הספר 'המספיק לעובדי השם' של ר' אברהם בנו היה ספר ענק שכלל חלקים רבים; נכון שנדפס ממנו בינתיים רק חלק אחד, ידוע, מיוחד במינו, העוסק במוסר ופילוסופיה (ועוד חלק אחד בענייני ברכות) – אך הספר עצמו היה מקיף הרבה יותר. אין אלו אלא הערות קצרות על יצירה נפלאה של הרב סולטנוביץ', שחלקה השלישי – שיעסוק ב-500 השנים האחרונות – נערך בימים אלו.

חוקות הארץ. הלכות כלאים לרמב"ם, ועליהן ביאורים וחיידושים מאת הראי"ה קוק. בתוספת: הלכות, עיונים, ומראי מקומות, שנכתבו ונערכו ע"י צוות מכון התורה והארץ. בהוצאת מכון התורה והארץ, כפר דרום – אשקלון, תשס"ו. כרך ראשון, פרקים א-ד. 321 עמ'. (08-6847325)

כעשרים שנה עמד מכון התורה והארץ בגוש קטיף; רק לפני עשור הוקם בית הקבע המרשים והמפואר שלו בכפר דרום. המכון כלל מחלקת מחקר תורני ולידה צוות אגרונומי-מדעי, וכן מדרשה ו'גן מצוות' וע"ש הקדוש ר"ש בירן, רבו הראשון של כפר דרום שנרצח בשערי המכון, ומוזיאון שתיאר את הקשר בין העם והארץ במשך הדורות ואת שמירת המצוות התלויות בה. כל זה חרב בעוה"ר עם הגירוש, רבני המכון פוזרו, אך תורתם לא כבתה. כבר לפני שנים החלו רבני המכון לעסוק בכתיבת ביאור להלכות כלאים של הרמב"ם, כאשר המסד הוא חיבורו של מרן הראי"ה זצ"ל שיוצא לאור עתה בפעם הראשונה מכתב ידו, ועליו נוספו הרחבות של רבני 'מכון התורה והארץ' ובראשם הרב יהודה עמיחי שליט"א. לא לשוא מזכיר הגאון ר' אברהם שפירא שליט"א, ראש ישיבת מרכז הרב, במכתב הברכה שלו, שה'תורה' שבספר 'חוקות הארץ' היא 'תורה שנלמדה באף' – בימי הצרה של גירוש יהודי גוש קטיף ובימי המצוקה שלאחריהם, אך התקיים בה הפסוק 'אף תורתי' – עמדה לי. הספר כולל הצגה שלמה של החומר שבכל הלכה, מיסודה בחז"ל, ביאוריה בראשונים, וההכרעות בעניינה בפוסקים עד דעות פוסקי דורנו. כך למשל הובאו בספר הדעות

השונות בענין האפשרות להבחין לענין כלאים בין מינים שונים בימינו, והוצגה רשימה של קבוצות ירקות ועצים שיש מקום לדון בענין שייכותם למין אחד, כצנון וצנונית, תפוז וחושחש, חבוש ואגס וכד', עם מקורות וביאורים לכל פרט. רק מעט מפירושי הראי"ה נותרו לחלק השני של הספר (בעיקר לפרק ה), וביאורים אלו עם הרחבות חברי המכון לכל שאר הל' כלאים יודפסו בכרך השני, בהמשך קיומו מחדש של 'מכון התורה והארץ' לקראת ערב שנת השמיטה הבאה עלינו לטובה.

סיפורו של שב"ח. מאיר גולדמינץ. מדרשת התורה והארץ, כפר דרום [תשס"ו]. 208 עמ'. (08-6847088)

הרב גולדמינץ, תושב חרשה שבבנימין ור"מ בישיבה לצעירים 'שלום בנייד' בירושלים, מתאר בגוף ראשון את חמשת השבועות האחרונים בחיי כפר דרום, ובעיקר את חייהם המיוחדים והלא-קלים של עשרות המשפחות ומאות בני הנוער שהשתתפו בהשתדלות המעשית והרוחנית למניעת הגירוש ביישוב, במעמד החדש כ'שוהים בלתי חוקיים' [=שב"ח], מרגע שאסרה הממשלה למי שאינם תושבים קבועים בגוש קטיף לשהות בו. הקורא מצטרף לתיאור אישי של חיי המחבר ומשפחתו, מציץ מאחורי כתפיהם כשהם מכניסים אורחים לאוהל שהיה לביתם - או כשהם מחכים לתורם לבשל לשבת בכיריים המשותפות לעשרות משפחות, מתפלל מעומק הלב עמם ועם האלפים שהצטופפו בכפר דרום בימים שקדמו לגירוש, ובוכה יחד איתם בגירוש ובחורבן. הספר מרגש ושובר לב, אך גם מעורר תקווה גדולה, שהכוחות העצומים הרוחניים והאנושיים, שנגלו שם ובמקומות רבים אחרים, עתידים לפנייהם בעז"ה. היה בימים ההם באותם מקומות ריכוז בלתי-נתפס של בטחון בה' ומסירות נפש, תורה ודרך ארץ, צניעות ועזרה לזולת, אהבת ה' ואמונה שלמה, באופן שקשה לתאר. ואכן, למרות הקשיים הפיסיים והנפשיים שהיו מנת חלקם - השיאים הרוחניים והאנושיים שהעפילו אליהם רבים מהתושבים וה'שב"ח'ים מעוררים קנאה, וכפי שמצטט המחבר מפי אחת המגורשות: 'אלולי קיץ תשס"ה לא נגמר בגירוש - זה היה הקיץ היפה ביותר בחיי! או כפי שמתאר רבו של היישוב הרב אברהם יעקב שרייבר שליט"א בהקדמתו: 'חיינו בגן עדן, גן עדן רוחני, והוא מסיים בתפילה המרגשת: 'דבנו של עולם, עשינו מה שגזרת עלינו, עשה אתה מה שהבטחתנו' וכו'. לספר נלווים שני נספחים חשובים, הראשון על ההיסטוריה של תוכנית ההתנתקות הארורה ויישומה, והשני - סקירה היסטורית על כפר דרום תש"ז-תשס"ה, וכן צורפו אליו עשרות תמונות.

שירת עלמות. פרקי הגות והלכה בענייני חינוך בתי-ישראל. עורך: הרב יעקב ארזוני. מכון לרבני ישובים, קרית ארבע. 584 עמ'. (02-9964722)

הרב והמחנך שי צוף (פופוביץ') ז"ל עסק בשנותיו האחרונות, בהצלחה יתירה, בחינוך בנות ישראל, עד שנהרג בתאונת דרכים כשהוא בן כ"ט בדרכו לשירות מילואים. לזכרו ולכבודו עמלו רבים בהכנת ספר מקיף העוסק בחינוך הבת, ובו למעלה משישים פרקים על מהות האשה ומעלותיה, על חינוך לתורה ולמצוות ולצניעות ולחיי משפחה, על מעמד האשה בימינו ועוד, מאמרים חדשים - וכאלו שכבר התפרסמו בבמות שונות. כשלושים רבנים ושבע רבניות שותפים ב'שירת עלמות', קובץ ששולבו בו כמות ואיכות. בסוף הספר דברים לזכרו של הרב צוף, כוכב חינוכי ותורני עולה, שנגדע באיבו. תנצב"ה.

בענין נוסח התפילה. אליעזר לרנר, פתח תקוה. 16 עמ'. (052-4380126)

קונטרס שמעורר את המתפללים לחדש בתפילתם, ובו מציע המחבר לדון בחזרה לעיקר הדין על פיו רשאים היחיד והציבור להוסיף ולגרוע בנוסח התפילה (ועם שמירה על מסגרת ההלכה המחייבת), בניגוד לקביעות הנוסחים בדורות האחרונים על פי מנהגי העדות והמקומות. למרות ההוכחות

ההלכתיות מקדמוני קדמונים, ולמרות שמחקר נוסחי התפילה העתיקים פורח בשנים האחרונות ומוכיח את אותם הדברים, אני מסופק אם דברי המחבר יפלו על אוזניים קשובות; למרות כוונותיו הרצויות – אנשי ההלכה בורחים מהצעות כאלו כמפני האש, מפני שבדרך כלל הן מתאימות לקו של שינויים בהנהגה ובהלכה שאין דעת חכמי ישראל נוחה ממנו. גם המחבר לא חש שבהסתמכותו, בין השאר, על שד"ל ועל הפרופסורים היינמן ושנאן – הוא רק מחזק את חששם של החוששים, ונימוקם עמם...

פירוש הטור על התורה להר"י יעקב בן הרא"ש. עם ביאור שוהם יקר. ע"פ כתבי יד ודפוסים ראשונים, עם מראה מקומות ושינויי נוסחאות. מאת יעקב קאפל רייניץ. ירושלים, פלדהיים, תשס"ו. 2 כרכים. (02-6426887)

ל"ה שנים אחרי שהרב יק"ר הוציא לאור את הפרפראות והגימטריות שהקדים בעל הטורים לכל פרשה (החלק היותר ידוע של פירושו על התורה) מהודרות ומתוקנות, הוא השלים את המלאכה, והוציא לאור את הפירוש עצמו, מהודר מלגו ומלבר. הפירוש, שכתב ר' יעקב עוד בחיי אביו הרא"ש, נדפס לראשונה בזולקא בשנת תקס"ה, שנים רבות אחרי שנדפסו 'פרפראותיו' בקושטא בשנת רע"ד, וכונה בהשוואה לפרפראות הידועות 'הפירוש הארוך', מה שהטעה חלק מן המעיינים לחשוב שר' יעקב כתב גם פירוש קצר. פירוש הטור מבוסס בעיקר על פירוש הרמב"ן לתורה, והוא אחד המקורות העיקריים לבירור נוסחאותיו וכוונותיו. כמובן שמוזכרים בו גם גדולי המפרשים – רש"י, ראב"ע וכד', וחידושי של על הטורים עצמו. הרב יק"ר הוסיף הערות וביאורים, כולל דיונים בדברי מפרשי הרמב"ן (שהוא כאמור המקור העיקרי של רבנו הטור בפירושו). הוא מציין להשלמות ומובאות בדברי הטור עצמו במקומות אחרים, ובדברי גדולי ישראל, ראשונים ואחרונים, שעסקו בדבריו. להשלמת המלאכה נוספו מילואים והוספות בסוף הכרכים, דברים שלא מצאו את מקומם בהערות 'שוהם יקר' על הדף, ובסוף הספר נדפסה על פי כת"י 'תוכחתו' של בעל הטורים לבניו, עם השוואה ל'אורחות חיים' המיוחס לאביו הרא"ש (וספק גדול אם כולו או אף רובו אכן לו, כפי שכתבתי בזמנו ב'צמנות' גליון ט עמ' יג ואילך). בתשובה לתמיהה על עירוב הלכות מפורשות בתורה עם דברי מוסר וחסידיות ב'תוכחה' זו, השיב למהדיר רבו הגר"ח קנייבסקי שליט"א ש'הטור ראה דברים שנכללים בהם בזמנו, והעיר על זה'; אך הסבר זה לא מניח את הדעת על אי-הסדר הבולט בתוכחתו (בעיקר אצל 'סדרן' כבעל הטורים); אם כי תופעה זו קיימת גם ב'אורחות חיים' ובכתבים אחרים מסוג זה.

אוצר מפרשי התלמוד. גיטין ד. מכון ירושלים, תשס"ו. תתשי עמודות. (02-6510627)

הכרך האחרון של 'אוצר מפרשי התלמוד' על מסכת גיטין (פרקים ז-ט) יצא לאור כלול בהדרגה. כחמישים עמודות בספר על כל דף במסכת בממוצע (דהיינו 12-13 דפים), חציה העליון של כל עמודה בערך הוא ה'פנים' וכחציה התחתון מכיל את ההערות. בדפדוף קל ולא מחייב מצאתי שבעמודה אחת בממוצע מתקיים דיון בנושא אחד (פשט מסוים בגמרא, קושיא אחת בתוספת וכד'), ובהערות מוזכרים כעשרים מחברים וספרים; בהנחה שהחשבון הזה נכון – אפשר להסתחרר מכמות הסופרים והספרים שרבות לומדי תורה מעיינים בדבריהם, חלקם כאלו שלא היה שום סיכוי שהלומד הממוצע יגיע אליהם באופן עצמאי – קטעים מתשובות בהלכה, ספרים נדירים, דברי תורה שנדפסו בקבצים שונים וכד'. מיותר לומר שאין העיון ב'אוצר מפרשי התלמוד' בא במקום הלימוד העיוני הישיבתי הרגיל, שעיקרו לימוד ה'דף' בעיון הראוי, והבנת השקלא וטריא, ההוה-אמינא והמסקנה, בגפ"ת ובראשונים; עיקר התועלת ב'אוצר' הוא 'מניעת טורח החיפוש' במקום שנתקלים בבעיה, כשמחפשים תירוץ או כשמנסים למצוא מקור קדום לרעיון שעלה על הדעת תוך

כדי הלימוד. דבריו הנפלאים של הגאון ר' יצחק הוטנר זצ"ל, לפני נשיא מכון ירושלים, שעורכי ה'אוצר' מצליחים לשים את ידם על קצב הסוגיא, על נשמת הסוגיא, ובכך נמנעים מלהגיע למצב בו ה'עושר' שב'אוצר' המפרשים יהיה שמור ללומדי דרשתם – מרחפים על פני כל הכרך הגדול והחשוב הזה (וחבל שכמה משפטים מדבריו הנפלאים לא מופיעים כ'מוטו' בכל אחד מכרכי 'אוצר מפרשי התלמוד'). והערה אחת לסיום: ברשימת המפרשים הארוכה 'שמדבריהם הובא בכרך זה' שבסוף הספר מצאתי ספר אחד שמשום-מה נשמט שם מחברו: 'אוצר לעזי רש"י' שחיבר א"מ ר' משה קטן ז"ל...

תרגום אונקלוס המוגה והמדויק. בתוספת 'ילקוט ראשונים' ומבוא. נערך והוגה ע"י הרב שמעון ויזר. בני ברק, הוצאת מישור תשס"ו. מז+תכב עמ'.
(03-6187489)

נראה שהיתה עדנה לתרגום אונקלוס. החיבורים, הפירושים והמחקרים שנכתבו עליו בשנים האחרונות מעלים בכמה מדרגות את הבנתנו בדרך תרגומו ובכללי פירושו. עתה הזמן למהדורה מתוקנת, שתסיר את אלפי השיבושים הקיימים בנוסח התרגום בחומשים שלנו. הרב ויזר שליט"א, שבין שאר עיסוקיו הוא גם חבר נכבד במערכת 'המעין', התרחק ממחקר מדעי של הנוסח, ויתר על מחקר היסטורי מדויק ועל ביקורת טקסט שיטתית, והתמקד בהבאת נוסח מתוקן של התרגום על פי המובא בכתבי יד עתיקים, חלקם הגדול עם ניקוד עליון ולא עם ניקוד תחתון כמקובל היום (ראה להלן על חשיבות עובדה זו). ע"פ הנוסח בחומשים מדויקים (בעיקר התאג'ין התימנים) ועל פי כללי הדקדוק הארמי. מקור חשוב היו לו ציטוטי התרגום בגדולי הראשונים מפרשי המקרא (ולעיתים אף במפרשי הש"ס), מהם ליקט את 'ילקוט ראשונים' המופיע בירכתי כל דף. הרב ויזר מדגיש שאין הוא אומר 'קבלו דעתי והכרעתי', ולכן לעיתים קרובות ציין בסוגריים מרובעים או בילקוט הראשונים נוסחים אחרים, כשהוא כותב מפורש במבואו שמיקום הגירסאות אין בו כדי להכריע שזו טובה מזו; אך למעשה הוא מציג לפני הלומד נוסח מתוקן של תרגום אונקלוס, שלפי הבנתו ודעתו אמור להיות קרוב מאוד לנוסח המקורי כפי שיצא מפיהם של התנאים. 'מפיהם' אמרנו, שהרי דברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרו בכתב; גם בנקודה זו נגע המהדיר במבואו (עמ' כא והע' 4), וציין שהמנהג היום אצל התימנים, האחרונים שנוהגים עדיין בפועל לקרוא תרגום בזמן הקריאה כפי שציוו חז"ל, הוא לקרוא מתוך הספר, והוא מעלה השערה שקריאה מתוך ספרים מודפסים שלנו נחשבת עדיין 'בעל פה', או שאחר שהתירו וחזרו והתירו לכתוב דברי תורה שבע"פ ללא הגבלה – גם התרגום בכלל; ונשאר בכל זאת בצ"ע. אולם הרב ויזר לא דן כלל בשאלה המסקרנת אידך קרה שדין מפורש של חז"ל 'נעלם' לפתע מעם ישראל על כל שבטיו ועדותיו (חוץ מעדת תימן כנ"ל) במשך תקופה של מאה ומשהו שנים בסך הכל, שהרי הרמב"ם ובני דורו עוד מזכירים כדבר פשוט את קריאת התרגום והלכותיה, והטור וחבריו כבר מתייחסים אל קריאת התרגום בבית הכנסת כדבר שאינו נוהג! וזהו דין מפורש בחז"ל! איני מפקפק ח"ו במנהגנו שהוא מנהגם של קדמונים, ונימוקו עמו ועל' טור וב"י או"ח סי' קמה, אך ללמוד אני צריך אידך קרתה מהפכה הלכתית זו. סברא מעניינת מעלה הרב ויזר שהרבה מחילופי הנוסח באונקלוס נגרמו בעקבות המעבר מניקוד עילי לניקוד תחתני, ודבריו משכנעים ועל' שם במבוא עמ' כג ואילך). חמרא למריה, וטיבותא לשקיה – הרב פורגס מהוצאת 'מישור', שלולא דחיפתו ועידודו ומרצו לא היה יוצא ספר זה לאור.

שלחן ערוך השלם. יורה דעה חלק ז. הוצאת מפעל שלחן ערוך השלם, מכון ירושלים התשס"ו. מהדורת פריעדמאן. 30+תשצו עמ'. (02-6510627)
מפעל הדגל של מכון ירושלים הוא השולחן ערוך השלם. גם בהקדמתו ל'אוצר מפרשי התלמוד' הנ"ל

מזכיר הרב יוסף בוקסבוים שליט"א, ראש מכון ירושלים, שעם כל השמחה על יציאת כרך נוסף של 'אוצר מפרשי התלמוד' לאור - מפעל התורה המרכזי של מכון ירושלים בשנים האחרונות הוא 'עריכתם והוצאתם לאור של כרכי "שלחן ערוך השלם", מפעל המתקבל באהדה ובהתלהבות רבה, ועיני הכל נשואות לכרכים הבאים, לנדבכים הנוספים, ולהשלמת מפעל אדירים זה'. שהרי יודע כל שער עמנו שכאשר מזכירים היום את השולחן ערוך - מתכוונים לא רק לספרו של ר' יוסף קארו, 'הספר הקצר' כפי שכונה בפיו ובפיות בני דורו, הקיצור להלכה של דברי הטור והבית יוסף - אלא למעשה לעשרות חיבורים ונושאי כלים שלו, כל אחד ותפקידו ומעמדו בפסיקה ובהוראה, שכולם יחד בונים את ההיכל הגדול הזה. מהדורה משובחת כזו של השו"ע צריכה דיון מקיף, שאין כאן מקומו; רק אומר שכרך זה על הסימנים רג-רסט של שו"ע יו"ד הוא כרך טו, ומהדורה שלמה של השו"ע במהדורה זו (חלק חו"מ נערך ע"י מכון 'מורשה להנחיל', כולם יחד ב'לבוש' אחד תחת כנפי 'מהדורת פריעדמאן') תגיע לכשלושים כרכים. נוסף למפרשים הקלאסיים 'על הדף' - ש"ך, ט"ז, באר הגולה, ביאור הגר"א, 'תחית תשובה' ו'באר היטב', נוספו על הדף הערות 'ערך לחם' למהריק"ש (=ר) יעקב קאסטר, ראש רבני מצרים דור אחד אחרי הב"י, הערות רע"א ובנו ר' שלמה (גליון המהרש"א), הם והגהותיהם ותוספותיהם וההערות עליהם, ובנוסף 'אוצר מפרשים' עם הערות גדולי האחרונים, חלקם נדפסו בעבר על גליונות השו"ע (דגול מרבבה לנודע ביהודה ועוד); וכן נוספו בסוף הכרך חיבורים שלמים אחדים וילקוט מפרשים ופירושים מכת"י, שמצבם ודרך מציאתם מפורט בהקדמות לכרך זה ולכרכים הקודמים. הדפים הרבים שמוקדשים בראש הספר לכבודם וליזכרם של התורמים, נוסף לגביר ר' הרשי פרידמן שהוא המממן העיקרי, מעידים על הוצאות הענק הדרושות לעבודת ענק זו - הכוללת עריכה, ההדרה, חיפוש, ביקורת, השוואה, ציון, תיקון וכו' וכו' של עשרות מפרשים וחיבורים, וריכוזם לספר אחד בן כרכים רבים. גם לפני שנגמרה העריכה וההוצאה לאור של מהדורת השלחן ערוך השלם הזה נדפסים כרכי הנדפסים יכבר בהדפסות רבות וחוזרות, מה שמלמד על חשיבותם וחיות עולם התורה להם.

קטיף שביעית. הלכות שביעית בגינה, בשדה ובמטבח. מהדורה מעודכנת לקראת שנת השמיטה תשס"ח. בהוצאת מכון התורה והארץ, אשקלון וכפר דרום תובב"א, תשס"ז. 415 עמ'. (08-6847325)

ביכורי הספרים המכילים אותנו לקראת שנת השמיטה הממששת הבאה מתחילים להופיע: מדריכי השמיטה שהכין 'מכון התורה והארץ' לקראת השמיטות הקודמות, לחקלאי (בעריכת הרב עזריאל אריאל, כעת רב היישוב עטרת), לגן הנוי (בעריכת האגרונום מרדכי שומרון) ולצרכן, בתוספת מבואות ומאמרים אחדים, אוחדו לספר אחד בשם 'קטיף שביעית'. העורך הרב יואל פרידמן עידכן, תיקן, סידר ומיפתח, ושם הקובץ מעיד על מקורו במכון שהיה קיים כמעט שנות דור בגוש קטיף. קיימת חלוקה בספר בין שמירת שביעית בהסתמכות על היתר המכירה - ובלעדיה, ובין הלכות השדה - להלכות המטבח, כך שהספר מתאים לכלל הציבור, ולא דווקא לחקלאים. המפתח המפורט מפנה את המעיין לכל אחד ממאות הנושאים שמכיל הקובץ.

סידור מהר"ל מפראג. מסודר מחדש בתכלית ההידור והדקדוק. עם פירושי המילים והעניינים על סדר התפילות. מהגאון הגדול בישראל ר' יהודה ליווא מהר"ל מפראג. מלוקטים מתוך ספריו וערוכים על סדר התפילה בלשונו. לחול ולשבת - התשס"ה; לשלש רגלים - התשס"ו. מכון ירושלים. (02-6510627)

מכון ירושלים כבר זכה כבר להוציא עשרים כרכים של כתבי המהר"ל, מוגהים ומבוארים, מוהדרים בידי הרב יהושע הרטמן, מתלמידיו של הגר"י הוטנר זצ"ל; עתה בא תלמיד אחר מבית מדרשו, הרב

יהודה פולישוק, והוציא לאור את סידור המהר"ל, שאין בו רק לקט של דברי מהר"ל לפי סדר התפילה – אלא מלאכת יצירה של ממש, בתוכן ובצורה. הרב בוקסבוים שליט"א מציין במבואו בצדק ש"הגר"י הוטנר היה מגדולי המפרשים והמאירים לתורת המהר"ל בדורות האחרונים. במאמריו המיוחדים ובספריו העמוקים והנפלאים יצק את דברי המהר"ל בדפוסים ברורים ובהירים", ואף העמיד דור של ממשיכים, ביניהם גם מהדיר כתבי הרמח"ל המשגיח הרב חיים פרידלנדר זצ"ל, גיסי הרב יעקב הורוביץ שליט"א ראש ישיבת אופקים (ספרו 'דולה ומשקה' הוזכר במדור זה בגליון הקודם), ורבים אחרים. לא מיותר לציין שאת החיבה למהר"ל וכתביו רכש הרב הוטנר בעיקר מקרובו הגדול הרא"ה קוק זצ"ל (הרב הוטנר היה בן דודה של כלתו, אשת הרב צבי יהודה זצ"ל), אליו היה מקושר כאשר למד בשיבות חברון וירושלים בצעירותו; כך מעיד בין השאר הרמ"צ נריה זצ"ל, ששמע מפי הגר"י הוטנר בשנת תשי"ז: 'הרב [=קוק] פתח לפניי את המהר"ל מפראג' (ספר בשדה הרא"ה עמ' 432 ושם לעיל עמ' 189). שני כרכי הסידור נדפסו בהידור ובנוסח מתוקן (וע"פ הסידור המשובח 'עליות אליהו', כאשר הפירושים המלוכטים נמצאים במקומם בגליונות העמודים המתאימים, כולל ביאורי המהר"ל להלכות התפילה. בחלק המועדים נפתח שער מיוחד לכל אחד מהרגלים, צורפו הקדמות על פי הצורך מכל כתבי המהר"ל, ונוספו נספחים ומפתחות; עבודה מושלמת ב"ה.

פירוש מסכת אבות לרבי מתתיה היצהרי. יוצא לאור לראשונה ע"פ שלושה כת"י עם מבוא, מראי מקומות והערות [ונספחים ומפתחות]. מאת יעקב שמואל שפיגל. מכון בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים תשס"ו. 378 עמ'. (03-9240884)

ר' מתתיה היצהרי היה אחד מגדולי ישראל בספרד לפני כשש מאות שנה. כבן למשפחה שגורשה מצרפת בגירוש הגדול של שנת ה'א ס"ו, ראה ר' מתתיה בעיניים כלות איך גם בספרד 'לא הונח לנו, כי אפנונו משברי מות מגפות ויד ה' הויה' וכו' (ועמ' 67, וכן במבוא עמ' 43). אין ספק שהוא מתכוון לגזירות שנת קנ"א ולשנים הקשות שאחריהן, שבהן הושמדו, ולפחות ניזוקו קשה, מאות קהילות קטנות וגדולות בספרד, ורבות יהודים נטבחו, גורשו או נאנסו לקבל על עצמם את הדת הנוצרית. ר' מתתיה ממשיך וכותב בהקדמה לספרו, שזכה לצאת עתה לראשונה מכתבי יד במהדורה מדויקת ומבוארת: 'וכי זקנתי שמתי את פני לעיין במסכת אבות, כי היא מנחמת נפש דאבה, הכואבת שממותה. והעליתי על ספר אשר הכינותי אם מפי סופרים אם מפי ספרים, ואם מה שהשגתי הוא מעט, למען לא אשכחתי, כי שר של שכחה מצוי' וכו'. פסקתי את המשפט הזה באופן אחר מר"ש שפיגל נר"ו, שרשם נקודה אחרי התיבה 'ספרים'; לי נדמה שכוונת המחבר לומר, שלמרות שחידושו של בספר הם מעטים (ואם מה שהשגתי הוא מעט), ורוב הפירושים שבספר מלוכטים מפי סופרים וספרים – בכל זאת העלה הכל על ספר 'למען לא אשכחתי, כי שר של שכחה מצוי, ובייחוד למי שהוא מלא יגון ושברון מצרות העיתים'... אמנם למען האמת מראה פרופ' שפיגל במבואו המקיף והשלם (וכדרכו), שלמעט שימוש עקבי בפיה"מ להרמב"ם ובפירוש מס' אבות של רבינו יונה, ממעט ר' מתתיה להשתמש בדברי גדולים שקדמוהו (מבוא עמ' 48). הפירוש, כמנהג זמנו ומקומו, מבוסס בחלקו על יסודות פילוסופיים; לפי בקשת ידידו המהדיר, שמעיד על עצמו (הע' 104 למבוא) שאינו מצוי די הצורך בתחום הפילוסופי, הואיל פרופ' דב שוורץ להקדים לספר מבוא נוסף בשם 'תכלית, פרי וסגולה', שבו הוא מבאר את דעותיו של המחבר בפירושו על אבות. מסקנתו היא שהפירוש הוא 'בעל מסגרת חינוכית-שכלתנית' שאינו נצמד לקו השכלתני הקיצוני, ושוו מדגיש המחבר את חשיבות המעשה כערך עצמאי, שאינו רק פרי ידיעת ה' – כדעת רבים ממשכילי אותו דור. הכריכה המושקעת, כדרכם של ספרי 'מכון בן צבי', מוסיפה הרבה לדמותו של ה'קנקן'; אני מקווה שהיא לא מוסיפה יתר על המידה גם למחירו של הספר בחנויות הספרים...